

Η γλώσσα των εξουσιών και η υποτέλεια της σιωπής, Α. Φραγκουδάκη

Ορισμένες φορές ένα πρόσωπο με ανώτερο κύρος επιβάλλει με τον λόγο την εξουσία του στους άλλους, οι οποίοι συναινούν και σιωπούν. Σε αυτές τις περιστάσεις ο προφορικός λόγος, που είναι συνήθως διαλογικός, μετατρέπεται σε μονόλογο. Το κείμενο που ακολουθεί αναλύει αυτή την κατάσταση επικοινωνίας.

Η ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΟΥ ΚΥΡΟΥΣ
ΣΤΗΝ ΠΡΟΦΟΡΙΚΗ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ

Άννα Φραγκουδάκη

Η γλώσσα των εξουσιών και η υποτέλεια της σιωπής

Η ιδεολογική γλώσσα επιβάλλει σιωπή στο δέκτη, παγιδεύοντάς τον σε εκβιαστική αποδοχή αυτών που λέει ο πομπός, με την παρανόηση, την ακατανόηση και την απαγόρευση του αντιλόγου. Η επιβολή αυτή είναι από μόνη της άσκηση βίας. Αφαιρεί από το λόγο τη «διπολική» του ιδιότητα και από το δέκτη το ρόλο του εξίσου κύριου προσώπου της ομιλίας. Ο λόγος μετατρέπεται σε μονόλογο, άρα εξουσιάζει τους δέκτες. Ο μονόλογος του πομπού μετατρέπει τη σιωπή του δέκτη σε υποταγή, γιατί τον εμποδίζει να ασκήσει το ρόλο του δέκτη, έστω και αρνούμενος την επικοινωνία.

Ο δέκτης διατηρεί πλήρως το ρόλο του ως εξίσου κύριο πρόσωπο της ομιλίας, είτε συνομιλεί είτε αρνείται να αναλάβει την ευθύνη για την καταστροφή της επικοινωνίας είτε ακόμα αρνείται να παίξει το ρόλο του δέκτη. Εάν ο δέκτης δηλώσει ότι δεν καταλαβαίνει, διατηρεί το ρόλο του, ρίχνοντας την ευθύνη για τη μη επικοινωνία στον πομπό, η δήλωσή του είναι κριτική και απαιτεί τουλάχιστον αναδιατύπωση του μηνύματος. (Συχνά άλλωστε η φράση «Δεν καταλαβαίνω» ή «Δεν κατάλαβα» σημαίνει αμφισβήτηση και άρνηση στον πομπό του δικαίωματος να έχει εκφράσει αυτό που είπε). Εξίσου διατηρεί το ρόλο του ο δέκτης, όταν αρνείται να τον ασκήσει. Η ερώτηση «Σε ποιον μιλάς;» συχνά σημαίνει κριτική, ο δέκτης αμφισβητεί στον πομπό το δικαίωμα στο λόγο που του απευθύνει και υπονοεί ότι έχουν παραβιαστεί κανόνες της επικοινωνίας, πράγμα που τον κάνει να την αρνείται.

Η επικοινωνία καταστρέφεται, όταν ο πομπός πετυχαίνει να επιβάλει στο δέκτη σιωπή. Όταν πετυχαίνει να τον αναγκάσει να αναλάβει ολόκληρη την ευθύνη για την απουσία επικοινωνίας, να τον εμποδίσει να καταλάβει την επικοινωνιακή καταστροφή, να τον δεσμεύσει, εμποδίζοντάς τον να ασκήσει, αλλά και να αρνηθεί το ρόλο του δέκτη. Ο εξαναγκασμός του δέκτη στη σιωπή είναι άσκηση βίας αόρατης αλλά συνθλιπτικής. Η αναγκαστική σιωπή είναι η ύστατη υποτέλεια.

Στόχος της ιδεολογικής γλώσσας είναι η επιβολή της σιωπής. Παραβιάζει την επικοινωνία, γιατί έχει άλλη κοινωνική λειτουργία, δε σκοπεύει να πληροφορήσει ούτε να πείσει.

Στη γλώσσα των θρησκειών είναι εύκολα κατανοητό το φαινόμενο της μη επικοινωνίας. Η παραβίαση της επικοινωνιακής λειτουργίας του λόγου είναι και ονομάζεται νόμιμη, γιατί στόχος ρητός αυτής της γλώσσας είναι η μετάδοση της χάρις που αποκλείει την επικοινωνία μεταξύ αμαρτωλών και του Θεού Πνεύματος.

Στην πολιτική γλώσσα ωστόσο, που έχει ρητό αντικείμενο και σκοπό να κατακτήσει τους δέκτες, αποδεικνύοντας το σωστό και το συμφέρον, να τους πείσει να ασπαστούν ορισμένη πολιτική και να ψηφίσουν ορισμένους υποψηφίους, μοιάζει παράδοξος ο ισχυρισμός ότι υπάρχει πολιτική γλώσσα που δεν έχει στόχο την επικοινωνία.

Στην επιστημονική γλώσσα, ο στόχος μη επικοινωνίας μοιάζει ακόμα αντιφατικότερος, καθώς μοναδικός ρητός σκοπός του επιστημονικού λόγου είναι η μετάδοση γνώσεων.

Άννα Φραγκουδάκη
Γλώσσα και ιδεολογία

Ασκήσεις

1. Με αφορμή το κείμενο της Άννας Φραγκουδάκη, να συζητήσετε σε ομάδες:
 - Πώς αντιλαμβάνεστε την ιδεολογική γλώσσα στην οποία αναφέρεται η συγγραφέας;
 - Με ποιον τρόπο μπορεί ο πομπός να επιβάλει την εξουσία του στον δέκτη;
 - Τι κάνει τον δέκτη να συναινεί; Πώς μπορεί ο πομπός να αντισταθεί;
 - Πώς επιδρά η ιδεολογική γλώσσα στην επικοινωνία;
2. Να αναφέρετε παραδείγματα ιδεολογικής γλώσσας από τον χώρο της πολιτικής ή της επιστήμης. Για τη γλώσσα της εξουσίας βλ. [Έκφραση-Έκθεση Γ'λυκείου, σ.218](#).
3. Βρεθήκατε ποτέ στη θέση του δέκτη που υφίσταται τον μονόλογο του πομπού; Σε ποια περίπτωση επικοινωνίας; Πώς αισθανθήκατε; Συναινέσατε ή αντιδράσατε και πώς;
Βρεθήκατε ποτέ στη θέση του πομπού που επιβάλλει στον δέκτη τη σιωπή;
Μοιραστείτε σε ομάδες τις εμπειρίες σας.
 - Τι συμβουλές θα δίνατε σε έναν φίλο σας που παραπονιέται ότι βομβαρδίζεται από τον μονόλογο ενός προσώπου; Να γράψετε τις συμβουλές σας σε ένα κείμενο με τη μορφή φιλικής επιστολής.
4. Δραματοποίηση
Μια ομάδα μαθητών παρουσιάζει μια κωμική σκηνή, όπου ένας επιστήμονας κάνει διάλεξη, χρησιμοποιώντας στριφνή και ακατανόητη γλώσσα. Ένας μαθητής αναλαμβάνει τον ρόλο του επιστήμονα, ενώ οι υπόλοιποι υποδύονται τους ακροατές. Οι μαθητές σε ρόλο ακροατών σιωπούν. Τι άραγε να σκέφτονται; Ο εμπυχωτής χρησιμοποιεί την τεχνική «παρακολούθηση σκέψης», ώστε να ακουστούν οι ανομολόγητες σκέψεις των ακροατών.
5. Να διαβάσετε το παρακάτω ποίημα για την αδυναμία επικοινωνίας. Διαπιστώνετε σχέσεις υποτέλειας και εξουσίας της γλώσσας; Με ποιες λέξεις υποδηλώνονται; Με βάση το ποίημα, να γράψετε ένα σύντομο κείμενο στο οποίο θα εκφράζετε τις σκέψεις και τα συναισθήματα του ποιητικού υποκειμένου.

Πετριές

*Προσπάθησα να μιλήσω
Ίσως να μην ξέρω τη γλώσσα
Όλες οι προτάσεις λανθασμένες
Οι απαντήσεις πετριές.*

Τζόρτζιο Καπρόνι
Ποιήματα